

նորեր յաջորդեն, որուն ներքին արժէքը սոյն արժէքին կը հաւասարի, եթէ աւելին ալ չէ, զոր նա կ'ընծայէ իբր բոման արուեստի ուսումնասիրութիւն:

ԱՐՄԵՆԱԿ ՍԱԳԸԳԵԱՆ

ԳԱՐԵԳՐԻՆ ԲԱԸ. Յ. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ, Բառարան պարսկերէն-հայերէն: ԹԷԽՐԱՆ, տպ. «Փարոս», 1933, էջք X + 790: Գինն՝ 40 ռիալ:

Պարսկահայ մտաւոր կեանքում մի խոշոր գէպը կարելի է համարել Գարեգին քահ. Կիրակոսեանի պարսկերէն-հայերէն բառարանի հրատարակութիւնը:

Ինչպէս յայտնի է, մենք մինչեւ օրս ունեցել ենք միայն մի պարսկահայ բառարան — Գէորգ զպիրինը, որ տպագրուած է 1826 թ.: Սակայն այս արժէքաւոր գործը, որ հնացած եւ վաղուց սպառուած է, ունէր մի խոշոր թերութիւն — պարսկերէն բառերը գրուած էին հայկական տառադարձութեամբ եւ այն՝ տաճկական արտասանութեամբ: Մի օրինակելի պարսկահայ բառարանի կարիքը վաղուց էր զգացուած, մանաւանդ Պարսկաստանում, որտեղ պարսկերէնը մուտք է գործել հայ զպրոցները հսկայական չափերով եւ որպէս վերածնունդ ազգի պաշտօնական լեզու՝ խոշոր կարեւորութիւն է ստացել:

Սակայն ո՞վ պէտք է լրացնէր այդ բացը: Գիտնական պարսկագէտներ մենք համարեալ չունենք եւ եթէ ունենայինք, նրանց արտասանութիւնն անխուսափելիօրէն պէտք է լինէր թուրքական կամ հին պարսկական, ինչպէս է Եւրոպական գիտնականների արտասանութիւնը, որը սակայն կենդանի պարսկերէնից մեծապէս տարբերում է եւ պարսկահայ շրջաններում լեզուի խառնափնթորութիւն միայն կարող էր առաջացնել: Տեղացի պարսկագէտ հայերը որքան եւ տեղեակ կենդանի պարսկերէնին, չունեն պահանջուած գիտական պատրաստութիւնն այդ գործը կատարելու: Վերջիններից ամենից յաջողակը հէնց Գարեգին քահ. Կիրակոսեանն էր, որ եւ վաղուց յղացել էր այդ միտքը: Այդ բանն ինձ յայտնի էր տարիներ առաջ, յարգելի հեղինակը դեռ 1922 թ. ցոյց էր տուել ինձ իր համարեալ ամբողջացած գործը:

Շատ գեղեցիկ է բառարանի նպատակը, որ հեղինակը ձեւակերպել է հետեւեալ տողերում. «այս կարեւոր լեզուն ուսումնասիրողների եւ յատկապէս պարսկահայ աշակերտների համար երեւան են գալիս որոշ գիտականութիւններ, որոնց հարթելու համար ձեռնարկեցի սոյն բառարանի կազմութեանը»: Բանարանն ուրեմն յօրինուած է լեզուն սովորողների եւ աշակերտների, մի խօսքով սկսնակների համար եւ որպէս այդպիսի՝ աւելի քան բաւարարում է դրուած պահանջը:

Բառարանն ունի խոշոր առաւելութիւններ. 1. Պարսկերէն բառերի դիմաց գրած է արտասանութիւնը, եւ որ գլխաւորն է, ներկայի դուռ պարսկական եւ ոչ թուրքական կամ հին պարսկական արտասանութիւնը — հայերէն տառերով:

Կարելի էր, ի հարկէ, տառադարձութիւնը հայերէն գրերով աւելի դիտական հիմունքներով վրայ դնել, որովհետեւ հայերէն տառերը կարող են շնորհել պարսկերէնին ոչ աւելի նուազ չափով յաջող արանակիրայցիա, քան լատիններէնը: Բայց դրա համար կը պահանջուէր նախ աւելի մասնագիտական լեզուաբանական (հնչարանական) պատրաստութիւն եւ երկրորդ, որ շատ կարեւոր է, մեր տարանները, մանաւանդ Թէհրանինը, հնարաւորութիւն չեն կարող ընձեռել զանազան պայմանական նշանները ճշգրտութեամբ ձեւակերպելուն:

Մասնաւորապէս պարսկական (արաբերէն) ց հնչիւնի տառադարձութիւնը 'յ-ով յաջող չի կարող համարուել, որովհետեւ յ տառը զուգորդուած է կրկնակի հնչիւնների հետ, այն է յ-ի (խոտի) եւ Ի-ի, որոնցից ոչ մէկը ոչ մի առնչութիւն չունի ց-ի հետ եւ աւելորդ է: Հետեւեալ նշանը 'ձ, որ ընդունուած է գիտական գործերում, միանգամայն բաւական է արտայայտելու ց: Եւ օր. ٲا բառի «մօյ'ալլամ» տառադարձութիւնը անխուսափելիօրէն իրաւի պատկերացումը կը մտցնի այդ բառի մէջ, որ անբնական է:

Նոյնպէս ٲ տառի արտասանութիւնը չի զուգադիպում կամ գոնէ միշտ չի զուգադիպում ٲ-ի արտասանութեան եւ ուրեմն միացնել երկուսը նոյն տառադարձութեամբ (ٲ) ուղիղ չի լինիլ:

Պարսկական «գարար» նշանի (—) ա-ով փոխարինելը եւ ալէֆի (ا) ա'-ով արտայայտելը տեղիք կարող է տալ զանազան թիւրիմացութիւնների, քանի որ ա-ն զուգորդուած է ա-ի յտակ արտասանութեան հետ (մինչդեռ —ը անգլիական bad բառի միջի ա-ի արտասանութիւնն ունի), իսկ ٲ չեղտուած ա-ի:

Այս տառադարձութեան բոլոր մանրամասնութիւնների մասին յամենայն դէպս պէտք է բացատրութիւն տրուէր ներածութեան մէջ կամ առաջաբանում:

Գրքի առաւելութիւններից է. 2. ածանցաւոր բառերի դիմաց արմատներ դնելը, որ սկսնակների համար ուսանելի է, բայց որ սխտեմատիք կերպով չի կատարուած:

Ապա յիշենք. 3. հայերէնին համապատասխան պարսիկ կամ արաբ բառի մօտ գրուած = նշանը, որ զարկ կը տայ բառանից օգտուողի ստուգարանական հետաքրքրութեան, ինչպէս եւ նախորդ կէտում յիշուած երեւոյթը:

Մասնանշելի է եւ բառարանի ծաւալը, որ ոչ միայն շատ յարմար է գործածութեան համար (աւելի յաջող կը լինէր, եթէ տպագրուած լինէր օր. Վիեննայում), այլ եւ պարունակում է բառերի այնպիսի մթերք, որ միանգամայն բաւարարութիւն կարող է տալ սովորական բնագրի ընթերցման ժամանակ:

Ցոյց տալու համար Հ. Կիրակոսեանի եւ միւս բառարանների միջեւ եղած տարբերութիւնը բառաթերքի եւ ոճերի կողմից, վերցնենք մի քանի բառ. Օրինակի համար Հ. Կիրակոսեանի Բառարանում գտեւում ենք էջ 50 ա (6) اقبانوس, اقوام, اقوال, اقنوم, اقليم, اقلید, եւ այլն բառերը, որոնց դիմաց Գաֆֆարովի բառարանում կարդում ենք اقليم, اقلیدس, اقلید, اقواس, اقوات, اقنوم, اقتصوين, اقتاع, اقمث, اقار, اقار, اقبانوس (16): Steingassի մօտ բառերի նոյն սահմաններում Գաֆֆարովի համեմատութեամբ պակասում են اقوام, اقوات, اقوى եւ اقوام, اقوات, اقوى բառերը, բայց

դրա փոխարէն աւելի ունի 12 բառ, ուրեմն ընդամենը 24 բառ:

Սակայն բառերի այս յարաբերութիւնը բաւական չէ ցոյց տալու բառարանների միջեւ եղած տարբերութիւնները: Կարեւոր են մասնաւոր ոճերը:

Օր. ٲا բառի դիմաց Գաֆֆարովի բառարանում նշանակութիւնից յետոյ (пушка, артиллерійское орудіе; пушечный выстрѣль) մենք գտնում ենք բաղաձայն առումներ. كوله توب, سکان توب, قراول توب, وچة توب, خزانة توب, توب صحرائی, توب دعدن پر, توب خاندان, توب ته پر, توب میدانی եւ շարունակութիւնը:

Հեղինակը ճիշդ չէ խնայել պատուով գլուխ հանելու իր գործը: Բառերի նշանակութիւնները որքան կարելի է, ճշգրտած են, հեղինակը երեւան է բերում իր հմտութիւնը ինչպէս պարսկերէնի, այնպէս եւ հայերէնի մէջ: Հայերէն նոյնարմատ բառերի համար Հ. Կիրակոսեանը ձեռքի տակ է ունեցել Թիւրեքեանի բառարանը եւ բարեխղճօրէն օգտուել նրանից: Hübschmann կամ այլ նորագոյն Եւրոպական ստուգարանութիւններ չեն օգտագործուել:

Բառարանի սկզբում դետեղուած է Հ. Աճառեանի նպատակը յառաջաբանը:

Գիրքն ընդհանուր առմամբ կազմուած է խնամքով եւ բառերն ընտրուած են յաջող կերպով եւ Հ. Կիրակոսեանի Բառարանը կոչուած է մեղմում խոշոր գեր կատարելու պարսկերէն լեզուի տարածման գործում եւ կատարելապէս յանձնարարելի է:

ԹԷԽՐԱՆ, 25 Սեպտեմբերի 1933 թ.:
Ռ. ԱՐՄԱԿԱՄԵԱՆ

Resumé der wichtigsten Abhandlungen.

Die Progymnasmen des Theon von Alexandrien in armenischer Übersetzung. Vorläufiger Bericht zum neuentdeckten armenischen Text. Von P. N. Akinian. Sp. 197—212.

Als im Jahre 1925 der Verf. die armenischen Hss. des Staatsmuseums zu Erivan studierte, ist ihm in der Nummer 870 ein Handbuch der Rhetorik untergekommen, das in der Überschrift einem gewissen Tonakan zugeschrieben war. Es war im vorhinein nicht schwer festzustellen, daß die Schrift ein

Fremdgut war, es fehlten dem Verf. nur die Zeit und die nötigen Quellen, die Identität der erwähnten Schrift mit irgendeiner griechischen zu konstatieren. Auf Grund der Auszüge, die er damals gemacht hatte, gelang es ihm unlängst festzustellen, daß hier eine bis jetzt unbekannte Übersetzung der Theonischen Progymnasmen vorliegt.

Da nach G. Reichels Studien bewiesen ist, daß Theons Progymnasmen im erhaltenen griechischen Texte stark umgestaltet, ver-